

Forsvundne stednavne i Roskilde amt II

Af Bent Jørgensen

I Historisk årbog fra Roskilde amt 1984–85 p. 35–58 er givet en gennemgang af forsvundne bebyggelses navne i Sømme og Tune herreder. Denne gennemgang afsluttes nu med en tilsvarende bedømmelse af forsvundne stednavne fra Volborg og Ramsø herreder. Bjæverskov herred, hvis navne er gennemgået i Danmarks Stednavne bd. 16 Stednavne i Præstø amt, Kbh. 1975, er derimod ikke gjort til genstand for nogen vidtgående selvstændig behandling.

Gennemgangen følger de samme principper som anlagt ved Sømme og Tune herreder og skal betragtes som en direkte fortsættelse af det første afsnit.

III. Volborg herred

Borupgård, Osted sogn.

For en række endnu eksisterende gårde eller huse regner Trap⁵ med at de repræsenterer rester af gamle landsbyer. Det gælder således den nuværende Borupgård, Osted s. (Trap⁵ p. 1134) og her som i de øvrige tilfælde alene med den underforståede begrundelse, at de har egne navne, i almindelighed endende på -torp. Intet i de overleverede kilder tyder dog på, at hverken Borupgård eller de nedennævnte Jonstrup, Provstrup, Pedersted og Svendstedlille nogensinde har været mere end enkeltgårde. De falder dermed strengt taget uden for nærværende undersøgelses rammer, men skal dog kort omtales på grund af den usikkerhed, der har været med hensyn til deres eksistens.

Borupgård er utvivlsomt identisk med 1400-tallets Lille Borup (1454 (1607) ÆDA IV 109, 121 og 1454 Rjb 102), der i 1500-tallet tre gange omtales som Kride Borup (1541 KancReg 213, 1562 25/4 KronSk, 1562 16/5 KancBr) og atter i 1600-tallet som Lille Borup (1665 24/1 KronSk, Matr. 1688); fra og med Mandtal 1607 normalt dog blot som Borup. Formerne med 'lille' og 'kride' har tidligere været henført til andre lokaliteter Borup, ligesom Lille Borup har været anset for en forsvunden bebyggelse ved Borup i Ramsø h. At formerne hører sammen og alle vedrører Borupgård i Osted s. er nærmere begrundet af Arhning 1965 p. 9, 267 og Jør-

gensen 1977 p. 77. Derimod kan det ikke begrundes i lokale forhold, hvorfor subst. kride, nuda. kridt, i 1500-tallet anvendes til adskillelse fra andre Borup'er i området, jfr. Jørgensen 1977 p. 295.

Forleddet kan være mandsn. Bo eller subst. bo 'bebyggelse, gård'; efterleddet er subst. torp 'udflytterbebyggelse'.

Jonstrupgård, Osted sogn.

Med Jonstrup forholder det sig som med Borup ovenfor. Der har så vidt kilderne melder aldrig været tale om mere end en enkelt gård. Den ældste omtale fra 1268 (1575 DD 2 rk II 132) »Jonstorp« giver ganske vist ingen oplysninger i den henseende, men det fremgår klart af den næstældste form 4/12 1360 »curiam Ionstorp« 'gården J.', som registret til Diplomatarium Danicum uvist af hvilken grund omtaler som en forsvunden bebyggelse i Osted sogn. Om gårdens videre skæbne se Trap⁵ p. 1133f. Forleddet er mandsn. Jon (Johannes); efterleddet subst. torp 'udflytterbebyggelse'.

Fire gårde i Kastholm og Osager, Osted sogn.

I et dokument 19/7 1288 (afskrevet 1290) nævnes på latin to gårde i Osager og to i Kastholm, tilsammen nævnt efter de fire verdenshjørner, Trap⁵ p. 1134. Intet særligt taler for at opfatte den latinske form »in curia orientali« o.s.v. som andet end en almindelig sproglig beskrivelse 'i den østre gård' o.s.v. Havde der været tale om egentlige navne, ville disse uanset deres gennemskuelighed typisk være blevet bevaret i dansk form i den latinske sammenhæng. De fire gårde omtales ikke senere på tilsvarende måde, men kan som del af De seks præbenders gods under kapitlet i Roskilde følges fremover, jfr. Arhning 1965 p. 90.

Provstrup, Osted sogn.

Det forsvundne Provstrup var indtil 1714 en enestegård, som da af praktiske årsager sammenlagdes med og indflyttedes til Manderup. Gården lå ca. 1 km nord for Manderup ved vejen til Kirkebjerg, hvor matrikelkortet fra 1794 bærer navnene Proust Agre og Proust Enge.

Navnet kan ikke dokumenteres nogensinde at have dækket over mere end en enkelt gård, men overdragelsen af forskellige ejeres (arve-)parter til Clare kloster i Roskilde i løbet af 1200- og 1300-tallet kunne dog tyde på et noget større omfang, jfr. under Borupgård ovfr. Navnet kendes ældst i formen Proghønstorp [1263] 4/7 (DD 2 rk I 387), en form, som ikke umiddelbart lader sig forene med den senere overleverings Proæsthorp (14/11 1308), Prowæsthorp (15/4 1325) m.v., der opfatter forleddet som subst. provst. Hvorledes den ældste form skal opfattes lader sig ikke

opklare; snarest er den vel forskrevet. I al fald kan den ikke forenes med andet nordisk ord- eller navnestof. Der kan ikke dokumenteres nogen forbindelse mellem noget provsteembede og Provstrup. Efterleddet er subst. torp 'udflytterbebyggelse'.

Svejring, Osted sogn?

I et kort brevudtog 1268 (1575 DD 2 rk II 132) omtales gods i »Suitning fang« sammen med gods i Stubberup, Jonstrup og Manderup. De to sidste i Osted sogn, Stubberup utvivlsomt identisk med den nuværende by af samme navn i Borup sogn umiddelbart op til den del af Osted sogn, hvor Jonstrup og Manderup ligger.

Tilføjelsen af subst. fang, der betyder tilliggende og som i ældre kilder anvendes på en måde, som svarer til nutidens begreb 'ejerlav' berettiger til at antage, at »Suitning« skulle være navnet på en bebyggelse.

Trap⁵ p. 1134 foreslår at navnet genfindes i det nuværende Svejringhus, der ligger sydøst for Manderup. Denne antagelse støder imidlertid på flere problemer. Først må den gamle form være fejlagtig for *Svitring, hvad dog nok kunne tænkes i betragtning af, at den kun er overleveret i en summarisk og tilmed oversat brevsammenfatning fra 1575. Men »Suitning« svarer helt til det gammeldanske subst. *swithning 'afbrændt område', der kendes som bebyggelsesnavn adskillige steder i Danmark: Svinninge, sogn, Tuse h. og landsby, Sværdborg sogn, Hammer h., begge Sjælland, Svindinge, sogn, Gudme h., Fyn og Svinding, Ålum sogn, Sønderlyng h., Jylland. Det er ikke tiltalende, at opgive tilknytningen til et så velkendt stednavneelement. Hertil kommer, at der intet lokalt navnestof er overleveret, som kan knytte forbindelsen mellem 1268-formen og husnavnet, der først kendes fra 1897.

Flegerup, Allerslev sogn.

Trap⁵ p. 1139 anfører, at der ved Hulegård har ligget en bebyggelse Flegerup (Matr 1664 Flegerups mark). Navneformen er imidlertid fejlagtig og dækker over Slæggerup Mark øst for Roskilde, hvor Hulegård havde græsning, jfr. desuden Jørgensen 1985 p. 47 f.

Røgerup, Allerslev sogn.

Vest for Ledreborg ligger Røgerup Skov, der som Trap⁵ p. 1139 nævner, muligvis vidner om en forsvunden landsby. Navnet er først optegnet af Generalstabens guide (officer) i 1860 som Røjerup Skov. Guiden har tillige optegnet navnet Røjerup Mark, og der er sammenhæng med formerne

»Nye Rørup Dam« og »Gammel Rørup Dam« på matrikelkortet fra 1781. Længere tilbage kan navnet ikke spores, men det kan skyldes, at markbogen fra 1682 for Ledreborg mangler.

Guiden oplyser i 1860, at skoven »kaldes i Egnen Rorup Skov«, og han synes hermed at antyde en sammenhæng med navnet på nabosognet Rorup. Dette skrives enkelte gange i 1500-tallet med -ø-, men har ellers normalt former som Rorup, Roerup m.v. Udtalen af forleddet er i dette århundrede noteret med både langt *o* (som i subst. roe) og med stød på *o* (som i subst. ro), derimod ikke med *ø*, og der er ikke nogen særlig grund hverken sprogligt eller godshistorisk til at regne med nogen forbindelse med Rorup.

At der sandsynligvis er tale om en forsvunden bebyggelse peger også det forhold på, at navnet forekommer sammensat med forskellige topografiske ord (dam, mark, skov) og dermed danner en lille gruppe navne i den forsvundne bebyggelses område. Særlig forekomsten af sammensætningen Røgerup Mark leder tanken hen på forsvunden bebyggelse, jfr. Jørgensen 1985 p. 42 under Flengemarken men henvisning til Vesby Mark og Slæggerup Mark.

De unge og uensartede former af navnet gør det umuligt at fremsætte en sikker forklaring af forleddet; efterleddet er subst. torp 'udflytterbebyggelse'.

Udlejre, Allerslev sogn.

Navnet Udlejre kendes i tidsrummet 14.-17. århundrede. Det dækker, så vidt det kan skønnes, en enkelt gård, nemlig den der forud for perioden udgjorde den berømte kongsgård Lejre, og som med afsæt i Henrik Müllers overtagelse af godset i 1660'erne atter skulle vinde nyt liv, kulminerende med ophøjelsen til grevskab 23/3 1746, ved hvilken lejlighed det nuværende navn Ledreborg blev indført.

Navnet Udlejre må i hele tidsrummet konkurrere med navnet Lejregård, der fra 1680-erne til grevskabets oprettelse i 1746 er hovedgårdens navn. Også formen Udlejregård forekommer enkelte gange i 1500- og 1600-tallet.

Med tilføjelsen af biordet *ud*, der betegner en fjernere, mere marginal beliggenhed i forhold til landsbyen Lejre, markeres også sprogligt den gamle kongsgårds forfaldsperiode.

Første gang navnet Udlejre optræder er muligvis 10/7 1329, hvor Peder Grubbe af Orebjerg pantsætter sin ejendom i »Vtlærthæ« (-r- er tilføjet over linien) til Anders Pedersen. Ulsig 1968 p. 72 note 91 anser navnet for at vedrøre vort Udlejre, men nogen nærmere lokalisering giver kilden

ikke. Når der overhovedet kan opstå tvivl, skyldes det eksistensen af et Udlejre i Nordsjælland (Ølstykke s. og h.). Dette Udlejre er af anden oprindelse end vort og har sandsynligvis en gammeldansk grundform *Ūtlērthæ (DS II 124f., Jørgensen 1981 p. 128), og både 1329-formens -r-før -th-, og byens størrelse (1688: 9 gårde) taler for Udlejre i Ølstykke sogn.

At -r-placeringen ikke er afgørende viser dog den ældste form, som med sikkerhed skal henføres til vort Udlejre. Også den har – helt fejlagtigt – været henført til Ølstykke sogn, men det fremgår klart af kilden fra 1354 (afskrevet i forkortet form 1476, DiplDan 3 IV 196), at der er tale om gods i »Wthlerdhæ i Alwersleff sogn innen [ɔ: i] Walburghherret«. Brevet vedrører overdragelse af gods som Fikke Moltke har fået med sin hustru, Kristine, der døde i 1347 og sammen med sin mand ligger begravet i Keldby kirke på Møn.

Hvis de to godsmængder og dermed de to navneformer vedrører samme lokalitet, er fru Kristine, om hvem i øvrigt intet vides, af kronologiske grunde sandsynligvis datter af ovennævnte Anders Pedersen, som Ulsig 1968 p. 72 utvivlsomt med rette identificerer med Anders Pedersen Uld-sax til Skullerup i Allerslevs nabosogn Kisserup.

Også en form »Wthlæræ« fra 1397 (1476, ÆDA I 148) har hidtil fejlagtigt været henført til Ølstykke sogn. Den omtales i kilden som vedrørende en gård i »Walburgherrret«.

Det ville være fristende med tilkomsten af disse 1300-talsformer til vort Udlejre at se dette som af oprindelse identisk med Udlejre i Ølstykke sogn og med en udvikling påvirket af det dominerende navn Lejre. Snarest er den usikre -r-placering dog påvirket af den gammeldanske (og dialektale) vaklen med hensyn til behandling af forbindelsen -thr-, der oprindeligt indgår i ord med så forskellig form som nudansk vejr, blære, ned, læder, tøjr, jfr. Brøndum-Nielsen 1957 p. 336f. og jfr. nyere dialektale forhold, hvor -th- konsekvent er bortfaldet i Københavnsegnen og Sydsjælland.

Udlejre i Allerslev sogn består derfor utvivlsomt af navnet Lejre, sandsynligvis egentlig et tidligt forsvundet subst. glda. *lēthra eller *lēthær 'telt, hytte' med den adskillende tilføjelse *ud*.

Avnserup, Kirke Hvalsø sogn.

Indtil 1700-tallets anden halvdel kaldtes det nærværende Helvigstrup i Kirke Hvalsø sogns sydøstlige hjørne for Avnserup. Navnet der i Trap⁵ p. 1144 føres tilbage til 1682 kendes med sikkerhed i 1520-erne (DmR 3 rk I 247) som »Awenserop«. Det er rimeligvis ligeledes denne bebyggelse, der er omtalt som »Angszerup« 1397 og 1404 i Volborg herred (afskrift ca.

1570, ÆDA III 328, 329 og 330). I al fald vedrører alle med sikkerhed lokaliserede former uden -t- nærværende Avnserup, mens omvendt alle med sikkerhed lokaliserede former med -t- vedrører Avnstrup i Særløse sogn.

Disse to lokaliteter støder på hver sin side op til søen Avnsø (1370–80 RJB p. 80 »Agnisio«), hvis navn indgår som forled i begge navne. Begge navne indeholder tillige som efterled subst. torp 'udflytterbebyggelse'. Navnet Avnserup er, sandsynligvis for at undgå forveksling ved en bevidst navneændring i slutningen af 1700-tallet (tidligst kendt 1769) ændret til Helvigstrup opkaldt efter Hedevig Vind (død 1756), gift med Johan Ludvig Holstein til Ledreborg, hvorunder både Avnserup og Avnstrup hørte.

Trudstrup, Kirke Hvalsø sogn.

Ved et mageskifte 31/10 1538 erhvervede Christoffer Ravensberg fra kronen gården Trustrup i Volborg herred. I Trap⁵ p. 1162 henføres denne form forslagsvis til Trudsholm, hvad der imidlertid ikke kan være korrekt, jfr. Jørgensen 1979 p. 24. Gården omtales for anden og sidste gang i 1633, hvor Otte Pedersen til Torbenfeld tilskøder Jørgen Urne Sonnerupgård »med en gaard kaldes thrudstrup och it boell derhoeß«, jfr. Gunnar Olsen 1957 p. 174.

Gården er i Sjællands landstings skødeprotokol 1630–46 f. 174v opført som liggende 'i Voldborg herred i Hvalsø sogn', og den har vel ligget inden for Sonnerupgårds nuværende ejerlav. Ethvert spor af den i det senere marknavnestof savnes imidlertid. Forleddet er mandsnavnet Truid, glde. Thrūgot, efterleddet er subst. torp 'udflytterbebyggelse'.

Bylstrup, Særløse sogn.

I 1288 19/7 (1290) skænker Jens Grand kapitlet i Roskilde forskelligt gods til oprettelse af seks præbender, bl.a. alt hvad han har »in Osakar, Castholm, Bylsthorp in Walbushereth«. Foruden Osager og Kastholm, begge i Osted sogn, altså Bylsthorp, der tillige skal søges i Volborg herred. Bylstrup nævnes tillige som bebyggelse 1290 21/3 i en bekræftelse af ovennævnte gavebrev, der kun kendes gennem denne knap to år yngre afskrift. Derimod kendes Bylstrup ikke siden i forbindelse med de seks præbenders godsmængde. Bylstrup er ikke anført nogetsteds i Trap⁵ under Volborg herred som forsvundet, hvilket utvivlsomt hænger sammen med, at navneformerne fejlagtigt er blevet anset for at vedrøre det forsvundne Bilstrup i Lyngby sogn, Sokkelund h. (DS IX 14).

Opregningen i dokumentet fra 1288 lader dog ingen tvivl tilbage om, at

Fig. 1. Nordvest for Kastholm lige på den anden side af sognegrænsen i Særløse sogn findes det højdedrag, hvor det middelalderlige Bylstrup har ligget. Kort 1:20.000 1961.

Bylstrup skal søges i Volborg herred, heller ikke selv om det underligt nok ikke er nævnt i gavebrevets senere specificering af det skænkede gods.

Forklaringen herpå kunne være, at Bylstrup er opfattet i tilknytning til de nævnte Osager og Kastholm. En forklaring, som byder sig til, fordi navnet utvunget lader sig forene med tre eftermiddelalderlige marknavneformer fra Særløse ejerlav umiddelbart ved grænsen til Kastholm. Her findes i markbogen 1682 *Bulsterβ Aaβ*, 1801 *Bolsteds Agre* (se fig. 1) og her må tillige findes den lokalitet, som i skovudvisning 1688 på ryttergodsets fang i Særløse benævnes »*Bulstrup March*« (Rtk. RA). Herredet rummer ikke andre navnemæssige muligheder for at give de middelalderlige former en tilfredsstillende lokalisering. At disse former uden vanskelighed kan forbindes med 1200-tallets *Bylsthorp* fremgår for forleddets vedkommende dels omvendt ved en sammenligning med udtalen af subst. *bolster* noteret i bl.a. *Tune og Horns herred* som [bøl'sdr], generelt i nordsjællandsk som [bul'sdr] dels af den iøvrigt almindelige nordøstsjællandske sammenblanding af glde. u (o) og y (ø). For efterleddets vedkommende fremgår udviklingsmulighederne til -(s)ter og -(s)ted dels af de under *Sømme og Tune herreder* nævnte navne *Asserup*, *Slæggerup* og *Gederup* dels af de i dette afsnit nævnte *Pederstrup* og *Svendstedlille*.

Sammenføringen af marknavneformerne med 1200-talsformerne forudsætter, at forleddet har oprindeligt -y-, og at dette er kort. En sådan form, glde *byl, kan ikke som normalt i torpnavne henføres til noget personnavn. Den vil derimod svare til et fra oldislandsk kendt navneord *bylr*, m. 'vindkast, storm'. Ordet er ikke kendt fra gammelt dansk, men betydninger hentydende til særligt vejrlig indgår undertiden i stednavne og 'vindomsust' vil passe godt på det højdedrag, hvor bebyggelsen har ligget. Efterleddet er torp 'udflytterbebyggelse'.

Findesgård, Særløse sogn.

I *Roskildegård lensregnskab 1576-77* og i matriklen 1664 omtales en af gårdene i *Skov Hastrup* ved eget navn; 1576-77 som »*findesgord*«, 1664 som »*findisgaard*«. Forleddet er til- eller slægtsnavnet *Finde*, der i *DgP II 271f.* opregnes med i alt 11 bærere mellem 1448 og 1610. To af disse hører til nær *Roskilde* (*Haraldsborg 1448* og *Roskilde Skt. Lucii gilde 1486*). Tilnavnet forekommer særlig hyppigt i *Volborg herred* i 1500-tallet. I de utrykte lensregnskaber fra *Roskildegård* findes således 1555-56 *Mogens Finde* i *Skov Hastrup*, *Oluf Finde* i *Avnstrup*, 1583-84 *Anders Finde* (*herredsfoged*) i *Kirke Hvalsø*, *Peder Finde* i *Avnstrup* og i *Roskilde Kapitlets jordebog* (*Arhning 1965 p. 68*) nævnes *Hans Finde* i *Skov Hastrup*. I markbogen 1682 bebor *Kurt Pedersen Finde* en af gårdene i *Skov*

Hastrup. Der er ikke dokumenteret noget slægtskab imellem disse mænd, men den snævre tidsramme og hjemhørigheden i Særløse sogn udelukker et tilfældigt nedslag af et så sjældent navn som tilnavn. Gårnavnes sjældenhed udelukker endvidere, at dette skulle være tilnavnets basis. Om det er Mogens Finde eller en af hans forfædre, som har lagt navn til gården i Skov Hasstrup, lader sig derimod ikke afgøre.

Det oprindelige tilnavn kan være enten folkenavnet finne eller subst. finne (på fisk); efterleddet er subst. gård.

Pederstrup, Særløse sogn.

I udgaven af Roskilde Kapitels jordebog 1568 (Arhning 1965 p. 274) omtales »Perstrop, Pæderstrop« som en »antagelig forsv. bebyggelse i Osted s. eller nabosognet Særløse«. Ejendomsbeskrivelsen, som refereres Arhning 1965 p. 235, lader dog ingen tvivl tilbage om, at dette Pederstrup ikke er forsvundet, men derimod identisk med det nuværende skovfogedhus Pedersted ved Pedersted Skov sydøstligst i Særløse sogn.

I markbogen 1682 for Særløse sogn omtales Pedersted ikke som bebyggelse, men navnet indgår i »Perstrups Agere« under Tolstrup. I folketællingen 1787 nævnes derimod »Pederstrop huuset« og på et matrikelkort fra 1786, der er aftegnet i 1805, omtales »Pedersted Skov«.

Udviklingen af efterleddet fra -(s)torp til -sted kan ikke direkte sprogligt begrundes. Den repræsenterer næppe en egentlig fejl, men derimod en falsk genopretning, der i herredet har paralleller i det ovennævnte Bylstrup og i nedennævnte Svendstedlille.

Forleddet er det kristne mandnavn Peder; efterleddet torp 'udflytterbebyggelse'.

Svendstedlille, Kirke Såby sogn.

Svendstedlille syd for Vester Såby kendes siden 1863 (Atlasblad Roskilde) i denne form. Navnet har forbindelse med ældre marknavne, matrikelkort 1794 (1808) »Svenste Lille Agre« ved en lille sø lidt nord for den nuværende gård og markbogen 1682 »Swenster Lille, Swenster Lille Aaß«, der ligger i Store Skovvang og omtales som 'ligger i skoven'.

Markbogsformerne viser, at navnet ligesom Bylstrup og Pederstrup ovenfor egentlig er et torp-navn. Da hverken markbog eller matrikelkort viser tegn på bebyggelse, har denne utvivlsomt været forsvundet eller i al fald hartkornsløs i en periode.

Markbogsformerne forklarer endvidere, hvorfor der til navnet er føjet et adskillende 'lille', idet navnet Svenstrup i forvejen optræder to gange i nabolaget, dels nemlig om hovedgården Svenstrup i Borup sogn, dels om

Søster Svenstrup i Dåstrup sogn, begge i Ramsø herred. Da ingen kilder omtaler noget eksisterende Svenstrup i Kirke Såby sogn, kan det ikke med nogen sikkerhed afgøres, hvornår og hvor længe bebyggelsen har eksisteret. Forleddet er mandsnavnet Svend; efterleddet subst. torp 'udflytterbebyggelse'.

Torp, Kirke Såby sogn.

Ca. 1 km sydøst for Vester Såby ligger gården Torpegård. Det er en almindelig udflyttet gård, hvis beliggenhed på stedet ikke rækker længere tilbage end forrige århundrede. Den har navn efter to nabomarker, der på matrikelkortet 1794 (1808) kaldes »Brede Torpe Agre« og »Smalle Torpe Agre« og i markbogen 1682 henholdsvis »Lange Torp« og »Stachede Torp«. De ligger for langt fra Svendstedlille (jfr. ovf.) til at have noget med den at gøre, og de tyder rimeligvis på, at der her engang har ligget en enkeltgård. Dens navn har sandsynligvis simpelthen været lig med subst. torp 'udflyttergård'. Dette fremgår ikke af de to nævnte marknavne, men den syd for liggende skov hedder i markbogen 1682 »Torps schouf« med en sammensætningsform på -s, der sprogligt peger på, at Torp var selve bebyggelsens navn. Når skoven i vore dage hedder Torpeskov, må det skyldes indflydelse fra den udflyttede Torpegård, mens skovfogedhuset Torpehus har navn efter skoven.

Der er ikke i de overleverede kilder oplysning om, hvornår en bebyggelse *Torp har eksisteret eller er nedlagt.

Bregentved, Kisserup sogn.

Skottehus østligst i Kisserup sogn ved grænsen til Ledreborg hovedgårdsmarker er den sidste rest af gården Bregentved (Tobiassen 1978 p. 320). Gården nævnes tidligst med sikkerhed i 1450-erne (14/4 el. 11/8 1451 »Bregnetwet«, 14/4 1457 og 27/4 1457 »Brægentwedh« og 28/4 1457 »Bragntwed«). Alle gange i forbindelse med gods hørende til Skullerupholm, alle gange i tæt forbindelse med gods i Kisserup sogn og – hvad der endeligt afgør henføringen hertil: i 1457-dokumenterne som et torp i sin helhed udgørende 1 gård. Herved udelukkes Bregentved i Osted sogn, der er på flere gårde (i 1682: 6). Som gods under Skullerupholm er det ligeledes indtil vished sandsynligt, at det er vort Bregentved, som nævnes 8/9 1392 »Breggentueth«, 26/12 1394 »Bræghænthweth« og 18/4 1448 »Bræghnæth weth«. Derimod er det helt uvist, om det Bregentved som nævnes 11/8 1364 og 8/9 1365 er dette eller Bregentved i Osted sogn. Også i 1500-tallet nævnes Bregentved i Kisserup sogn flere gange og gårdens fortsatte eksistens kan således bevidnes betydelig før 1607, der er Trap⁵'s

tidligste omtale. Gården omtales sidste gang 1/5 1744, som »den afbrudte Breintved Gaard« (Kirkehist. Saml. 4 rk IV 624).

Forleddet er plantenavnet *bregne*, efterleddet subst. gl. *thwēt* 'rydning'.

Glorup, Kisserup sogn.

I markbogen 1682 nævnes som anført i Trap⁵ p. 1152 »Klorups Hus«. Det omtales i 1700-tallet som »Glorupshuset« (indberetninger til Thurah og Hofman 1755 og 1773 i Nationalmuseet) og på matrikelkort over Skullerupholm 1785 som »Glorup Huuses Jord«. Sidste gang navnet nævnes er i matriklen 1844 som »Gloruphuus«.

Huset, der vel næppe nogensinde har været mere end i al fald en under Skullerupholm matrikuleret gård, har ligget på et lille næs ud i Skullerup Sø, jfr. fig. 2. Tobiassen 1978 p. 481 beretter dog, at det skal være flyttet fra den ene side af søen til den anden.

Den dårlige og sene overlevering af navnet virker mistænkelig. Er der virkelig tale om en gammel bebyggelse? At forestille sig en landsby, som Trap⁵ tænker sig, er i al fald ikke muligt.

Det er muligvis Glorup, der uden navns nævnelse omtales 18/4 1448, hvor der opregnes gods under Skullerupholm »i Bræghnæth weth oc i eth thorp ther hoos«, jfr. Bregentved ovenfor. I al fald er Glorup den bebyggelse, som har ligget nærmest det forsvundne Bregentved.

Udgangspunktet for tolkningen af navnet må være de yngre formers G. Herved kan navnet blive en parallel til det fynske herregårdsnavn Glorup (1/6 1390 Glothorp) i Svindinge sogn, der af Kousgård Sørensen 1958 p. 155 antages at indeholde et iøvrigt ukendt mandnavn gl. **Glōi*. En anden, geografisk mere tiltalende tolkning vil være i forleddet at se et subst. gl. **glō*, der især kendes fra svensk, men som også antages at indgå i forskellige danske navne i betydningen 'mindre (indestængt eller beskyttet) vig', jfr. Kousgård Sørensen 1973 p. 239. Efterleddet er subst. *torp* 'udflytterbebyggelse'.

Lodderup, Kisserup sogn.

I Skullerupholms Søndervang nævnes i markbogen 1682 »Ladrups agere«. Dette navn er det sidste vidnesbyrd om en bebyggelse, der nævnes 22/7 1392, 25/7 1392 og 6/7 1397 som »loddorp«, hvor den tilsyneladende endnu eksisterede, og fire gange i 1457 (14/4, 27/4, 1/7 og 6/7) som »Lodderops Mark«, hvor den med sikkerhed var nedlagt. Formerne fra 1390-erne er ikke nævnt i Trap⁵ p. 1152, hvor bebyggelsen anføres.

Navnets forled er af usikker oprindelse. Formerne synes bedst at svare

Fig. 2. Syd for Skallerup Sø og vest for Martinesø, den tidligere Store Knæsø, ligger Skallerupholm matr. nr. 1 b, endnu i dette århundrede betegnet som Gloruphusets jord (kortets X). Kort 1:20.000 1937 (forstørret).

til et enstavet ord med kort o og udflydende blødt d (glda. -th) og muligvis indgår da subst. glða. loth 'låd, lådenhed, tæt hårlag' f.eks. sigtende til plantevæksten. Efterleddet er subst. torp 'udflytterbebyggelse'.

Slorup, Kisserup sogn.

Yderst mod nordøst i Kisserup sogn ligger Slorup Skov med Stjernesø, den tidligere Slorup Sø, og øst herfor men stadig i Kisserup sogn lå gården Slorup. Den omtales tidligst 14/4 eller 11/8 1451 som »Sloerop« og i tilsvarende former i de følgende århundreder. Enkelte gange dog med å (aa) som 12/11 1661 »Slaarup« og så sent som i 1860 »Slaarup Hus«.

Forleddets oprindelse er problematisk. Noget navn eller ord *slo, slō kendes ikke¹). De få andre navne som har -o- + -rup viser, at både gammeldansk -w- + æ(a) og glða. -r- + æ(a) kan være forsvundet i denne stilling. Rorup (Ramsø h.) skrives 17/5 1253 (1391) »Rowæthorp«, Borup (Søstrup s., Merløse h.) 1370–80 »Bouethorp«, og Orup (Særløse sogn) må indeholde subst. ore, glða. wara 'udmark'. Men også gammeldansk -agh- kan give -o-. (Vester) Såby skrives 10/3 1341 »Wæstræsauhæby«, men f.eks. 28/4 1459 »Soby«; Dråby i Horns herred skrives ca. 1300 »Drauby«, men f.eks. 21/10 1473 »Droby«. Sandsynligvis er forleddet derfor enten subst. slod, glða. slōth, f. 'vej, spor' med bortfald af -th eller subst. slag, glða. slagh, n. 'sænkning' eller tilnavnet glða. Slaghi, der vel indgår i Slangerup ved Ringsted (6/8 1320 Slauædorþ). Et navn, der i øvrigt har fulgt en helt anden udviklingsvej.

Efterleddet er subst. torp 'udflytterbebyggelse'.

Aggerup, Gevninge sogn.

Til Lindholm hovedgård hører i markbogen 1682 fire vange, hvoraf den ene bærer navnet »Agerups Vang« eller »Aggers Vang«.

Vangen ligger efter markbogen syd for Lindholmgårds skov; en lokaliserings som ikke kan indkredses nærmere end til området syd for hovedgården ved det nuværende Gevninge Overdrev, hvor sognene Gevninge, Såby, Kisserup og Allerslev løber sammen.

Den afsides beliggenhed stemmer godt med, hvad der er typisk for nedlagte bebyggelser. Formodningen herom øges ved at der er tale om fire vange mod normalt tre²) og at det sandsynligvis er »Agerups Vang« som er nyttilkommen. I al fald adskiller den sig fra de øvrige tre ved ikke at være underopdelt i en række navngivne åse.

Alt peger således på en forsvunden bebyggelse Ag(g)erup, bortset fra at det er påfaldende, at den ikke er omtalt hverken før eller siden. Navnet

kan være sammensat med mandsn. glda. Aggi; efterleddet er subst. torp 'udflytterbebyggelse'.

Borrevejle, Gevninge sogn.

Selve navnet Borrevejle eksisterer i bedste velgående den dag i dag, dels som navn på en skov, dels om en vig af Roskilde Fjord. Men navnet har tillige været båret af en bebyggelse, uilla Borthewætle 'byen B.', der omtales ca. 1170 i en kilde, der desværre kun kendes i referat fra den såkaldte Sorø gavebog fra ca. 1440 (gengivet DD 1 rk III 3).

Alle senere gange navnet nævnes afser det enten skoven eller terrænet deromkring.

Det beror på en misforståelse, når Trap⁵ p. 1156 hævder, at der ved Borrevejle har været et voldsted. Fejltagelsen der også har indvirket på opfattelsen af Legerup, se nedenfor, skyldes, at et par gamle kilders manglende kommasætning har ført til en forkert opdeling af sætningen. 1347 (1476 DD 3 rk II 415) skriver »...Legæthorp møllen i Boordhæwætlæ howet gardhen i Nørræ Jærløsæ i Mierløsæ herret met møllen i thet sammestet« og meningen er i moderne gengivelse 'Legerup, møllen i Borrevejle, hovedgården i Nørre Jærløse i Merløse herred med møllen i det samme sted'. Et brevudtog fra 1356 bygger på samme tekst.

Navnets forled er subst. glda. borth 'kant, rand', efterleddet er subst. vejle 'vadested'.

Legerup, Gevninge sogn.

Bebyggelsen Legerup nævnes en række gange mellem 1347 (1476 DD 3 rk II 415) »legæthorp« og KancBr 18/12 1633 »liggerup«. I markbogen 1682 nævnes »Leyrups Huus«, men efter den tid er navnet alene overleveret som navn på en mølle (til 1701) og som del af marknavne under Abbetved og Lindholm. Fra 1800-tallet rapporterer Tobiassen 1978 navnet »Leies- eller Leirupsgade« og i nutiden kendes navnet Lejesrende om en del af Helligrende, jfr. Kousgård Sørensen 1981 p. 296.

Bebyggelsen er udførligt omtalt af Tobiassen 1978 p. 280ff. Møllen og gården har rimeligvis ligget lidt fra hinanden på vestsiden af Helligrende. Denne rende må tidligere havde udgjort sogneskellet, for både mølle og gård henregnes i 1600-tallet og før til Kirke Såby sogn. Om møllen er iøvrigt at tilføje, at den ikke som anført i Trap⁵ p. 1156 er omtalt i 1300-tallet, idet der de pågældende kildesteder 1347, jfr. ovf. og 1356 (1476 DD 3 rk IV 499) sigtes til møllen i Borrevejle, jfr. ovf.

Forleddet i navnet er mandsnavnet glda. Lēki, der tillige indgår i Lejbølle

på Langeland, Lebøl på Als, Leby på Ærø og Lejrupgård på Lolland. Efterleddet er subst. torp 'udflytterbebyggelse'.

Horsestald, Kirke Sonnerup sogn.

I Kristian II's kroliste fra ca. 1521 nævnes som en kro på landevejen mellem Roskilde og Holbæk »Horsestald«. Wittendorff 1973 p. 36 nævner kort, at den ikke kan identificeres. I Stednavne og samfærdselshistorie (Jørgensen 1979) har jeg (p. 22) fremhævet nogle ældre former af navnet, 8/12 1492 »Horstolle«, 18/6 1502 »Horsæstall« og 2/2 1505 »Horsestold« og derved kunnet dokumentere, at Horsestald lå i Volborg herred. Jeg har yderligere (p. 22ff) fremført forskellige argumenter for, at Horsestald er identisk med det senere Trudsholm.

For så vidt overflødig. Hvis Wittendorff og jeg havde været opmærksom på hvad Thomas B. Bang 1917 p. 9 skriver i denne årbog, havde der ikke eksisteret noget problem. Han citerer her en utrykt liste over sjællandske herregårde fra 1583 (i Rigsarkivet) og nævner, at fru Ide Ulfstand er opført som ejer af et ham ukendt »Horstold«. Men 24/6 1587 skrives Ide Ulfstand til Trudsholm, og dermed er det endelige bevis i hus for at Horsestald er det tidligere navn på Trudsholm.

Navnet er uproblematisk. Det betyder simpelthen 'hestestald', men der knytter sig den interessante omstændighed til, at kun ca. 1 km syd for Trudsholm findes ved Nellikkehøj under Vester Såby i markbogen 1682 en ås, som kaldes »Marstielß ager; Marstills Aaß«, på matrikelkortet 1794 (1808) »Marstens Agre«. Dette marknavn indeholder et ord *marstald* med nøjagtig samme betydning som Trudsholms gamle navn, altså 'hestestald'. Selv om ordet *marstald* foruden om den bekendte handelsplads på Ærø, Marstal, kendes i et par marknavne, er det dog så sjældent, at der må antages at være en tilknytning til navnet Horsestald. Marknavnet, der findes ved ejerlavsgrænsen mellem Vester Såby og Trudsholm, angiver derfor rimeligvis, at markens grænser op til Horsestald, der ved marknavnets tilblivelse altså ikke blot har heddet sådan, men også rent faktisk har været domineret af en hestestald. Som kro på vejen mellem Roskilde og Holbæk vil det være nærliggende at regne med, at Horsestald har været indrettet med en større rejsestald, hvor de rejsende har kunnet skifte heste.

Vinderup, Gershøj sogn.

Landsbyen Vinderup i Gershøj sogn har delt skæbne med adskillige andre sjællandske bebyggelser. Den blev ødelagt under svenskekrigene i 1600-tallet og rekonstrueredes efter datidens planløsning som hovedgård og da, i 1673, under navnet Krabbesholm. Den oprindelige landsby ken-

des siden 11/6 1310 »[W]indæthorp« og har som forled folkenavnet *ven-der*, efterleddet er subst. torp 'udflytterbebyggelse'.

Hylleleje.

Som omtalt i første del under overskriften De fire fiskerlejer (Jørgensen 1985 p. 55f.) må et af de fire fiskerlejer, som omtales i fire tingsvidner 4/11 1501, 18/6, 14/7 og 25/7 1502 fra henholdsvis Tune, Volborg, Ramsø og Lille herreder, i følge den indre sammenhæng, som er mellem de fire nævnte dokumenter, søges i Volborg herred. Dette fjerde fiskerleje, som i dokumentet 4/11 1501 kaldes »Hylle leydæ«, kan søges ved både Holbæk fjords indre østside og Roskilde fjords indre vestside.

Selv om der ikke er nogen grund til at regne med, at der ikke fra begge disse kystsider skulle have været udøvet fiskeri, genfindes navnet ikke i navnestoffet fra de berørte sogne, og dets lokalisering er derfor fortsat uvis. Betydningen volder derimod ikke problemer. Det må være sammensat af subst. *hyld* og subst. *leje*.

Høgekøbing.

Det er umuligt at skrive om Roskilde amts forsvundne bebyggelser uden at nævne Høgekøbing-problemet. Som bekendt anfører Lejrekrøniken, at kong Ro flyttede Høgekøbing ved Høgebjerg til Roskildes nuværende plads og gav købstaden navn efter sig selv. Høgekøbings beliggenhed var blevet for ubekvem; den lå inde i landet med lange godstransporter ad landevejen til følge.

Sammenkædningen af det navneforklarende sagn vedrørende det nuværende købstadsnavn med beretningen om Høgekøbing må vække mistanken, om der i det hele ligger nogen kerne af historisk sandhed bag eksistensen af et Høgekøbing. Koblingen af disse to sæt af historiske oplysninger er dog ikke ellers kendt, jfr. f.eks. E. Tang Kristensen, Danske Sagn bd. 3, Silkeborg 1895 og ny række bd. 3, København 1931, og Høgekøbing kan derfor ikke afvises som en realitet af sagntypologiske grunde.

Overleveringen om Høgekøbing findes foruden i Lejrekrøniken i en lang række af de middelalderlige historieberettende kilder, specielt annalerne. Uden at gå ind i det hvepsebo af forbindelser, som er mellem disse, kan deres status betragtet som antal hjemmelssteder dog reduceres til ét, og havde det ikke været for opførelsen af et »Hoghakiøping« (o = ø) allersidst i Kong Valdemars Jordebogs (VJb) købstadsliste, kunne Høgekøbing have været afvist som desperat engangsnavn.

På det seneste har der været rejst tvivl om den sproglige mulighed for identitet mellem et navn, der i Lejrekrøniken (og andre af de ældre histo-

rieberettende kilder) skrives Høka- og i VJb Hogha- (Birkebæk 1979 p. 83). Tvivlen er berettiget. Gammeldansk -gh- og -k- holdes i VJb normalt ude fra hinanden³⁾, og en gensammenføring af de to former må derfor bygge på, at -k-formen er forkert. Er det nu sandsynligt?

Oprindeligt -k- og -gh- holdes i Lejrekrøniken ude fra hianden, idet der i hovedhåndskriftet (tekstgrundlaget i Scr. min. I 43-53, Kbh. 1917-18) for oprindeligt -k- skrives -k- eller -ch- (Danæwirchi, Raka, Racha, Rachi, Kraki, Crake, Aki) og for oprindeligt -gh- skrives -g-, -gh- eller intet (Helgi, Siwardum, Haghbarði). Den eneste mulige undtagelse herfra er navnet Danærigh (Scr. min I 45,11), hvis det da som principalt foreslået i Danmarks Stednavne IX 7f. betyder 'danernes rige', glda. *Danariki. -k- i Høkækøping kan altså kun antages at stå for -gh- ved at antage en omvendt skrivemåde, for eksempel under indflydelse af efterleddets k-. Dette forudsætter, at Høkæbiærgh er sekundært i forhold til Høkækøping, hvilket iøvrigt svarer til Lejrekrønikens beretning om, at Høkæbiærgh nu er et øde bjerg, hvor købstaden før lå. For antagelsen af et oprindeligt *Høghakøping med subst. *høj*, glda. *hōgh*, m. som forled taler, at denne tolkning bedre svarer til den navnetypologi, som kan opstilles på grundlag af de få, især skånske navne på -købing. Disse indeholder som forled enten ord eller navne som angiver den relative eller absolutte beliggenhed, størrelse eller alder. Fra Skåne Löddeköpinge (efter åen Ludda, nu: Löddea, jfr. DSÅ IV 350f.), Älleköpinge (elle 'ellekrat'), Stora Köpinge, Dalköpinge, Kyrkoköpinge og de yngre Mellanköpinge og Lilla Köpinge. Fra det nuværende Danmark Nykøbing, Ringkøbing (efter landsbyen Rindum), Saksøbing (efter fjorden glda. *Saxi) og Stubbekøbing (af subst. stub eller et subst. glda. *stubbi 'stub', DS XI 16). Hertil kommer som det i denne forbindelse mest interessante det skånske Høköpinge (28/9 1346 Høkøpinge) der antages at indeholde subst. *høj* (Pamp 1983 p. 15).

Til det *meget* svage lydhistoriske argument og det gode navnetypologiske kommer endelig det systematisk tilfredsstillende ved en sammenføring af Valdemars Jordebog-belægget med Lejrekrønikens, at antallet af løsrevne former reduceres.

Valdemars Jordebog-formen kan ikke vedrøre den skånske lokalitet, da den optræder sidst i en opregning af købstæder på Sjælland og de syd for liggende øer. Den har bl.a. været foreslået henført til Højby ved Nykøbing Sjælland, til Borre på Østmøn og til Stubbekøbing på Nordfalster (Helge Tholdberg i Arkiv för nordisk filologi bd. 79, Lund 1964 p. 214ff. med henv.) samt til Lejrekrønikens Høkækøping (om ældre forslag til lokalisering af de sammenførte former, se Aakjær 1926-45 p. 544), og da med den begrundelse for placeringen sidst i listen, umiddelbart efter Nak-

skov, Nykøbing (på Falster) og Sakskøbing, at den som en relikvium ikke var blevet indplaceret/ havde kunnet indplaceres på sin rette plads.

Vil man gensammenføre den med Lejrekrønikens Høgekøbing, gives der da heller ikke andre argumenter for placeringen i VJbs købstadsliste, men det må da tilføjes, at der heller ikke er nogen tvingende grund til at henføre VJb-formen til hverken Borre eller Stubbekøbing.

Sammenføringen af de to former under hvad der i nutiden ville svare til Højekøbing bringer os dog ikke nærmere en løsning af det mest centrale problem. Hvor lå Højekøbing? Det nyeste bud på en lokalisering skyldes Nils Engberg 1981 p. 38, der henfører Høgekøbing til Lejre eller Lejre Vig / Borrevejle begrundet med de derværende fortidsmindesmærker. Mere end et kvalificeret gæt bliver dog heller ikke dette forslag, og en sikker lokalisering vil næppe nogensinde komme inden for mulighedernes rækkevidde.

IV. Ramsø herred

Averup, Borup sogn.

I markbogen 1682 og kun dér nævnes i Svenstrups Lundemark, den senere Iskældermark lige syd og sydøst for hovedgården, en jord, som kaldes »Auerups Jord«. Dette navn er muligvis vidnesbyrd om en forsvunden bebyggelse, ikke mindst fordi der i nærheden findes markstykker med navnene »Gamell Tofften« og »Gamel Tofft Støcherne«. På den anden side er det påfaldende, hvis en bebyggelse så nær hovedgården ikke skulle være omtalt i nogen anden kilde, ligesom der på grund af Hovedgårds Svenstrup, jfr. nedenfor, dårligt er plads til selv en beskedent yderligere bebyggelse her. Navnet er derfor snarere vidnesbyrd om et såkaldt hovmål, der ligesom rimeligvis Grønholts Jord i samme mark, har hørt til arbejdsforpligtelser, som specielt har påhvilet Svenstrups husmænd i Ågerup i Vigersted sogn.

Fælle, Borup sogn.

Ved mageskiftet mellem Antvorskov kloster og Roskilde-bispen i 1454 erhvervede sidstnævnte som en del af Svenstrup embedsmandslen »Fælle« og »Fællefang«, der på det tidspunkt var øde og lå mellem Grønholt og Svenstrup (RJB 102). Intet tyder på, at bebyggelsen nogensinde siden kom på fode, men dens navn genfindes senere under Grønholt ejerlav i markbogen 1682 under »Fellemarken« som »Fellden«, på matrikelkortet 1784 i den nuværende Harebo Skov som »Lille Fælde« (kortets LF) og »Store Fælde« (kortets SF), se fig. 3. Det er sandsynligvis her den forsvundne be-

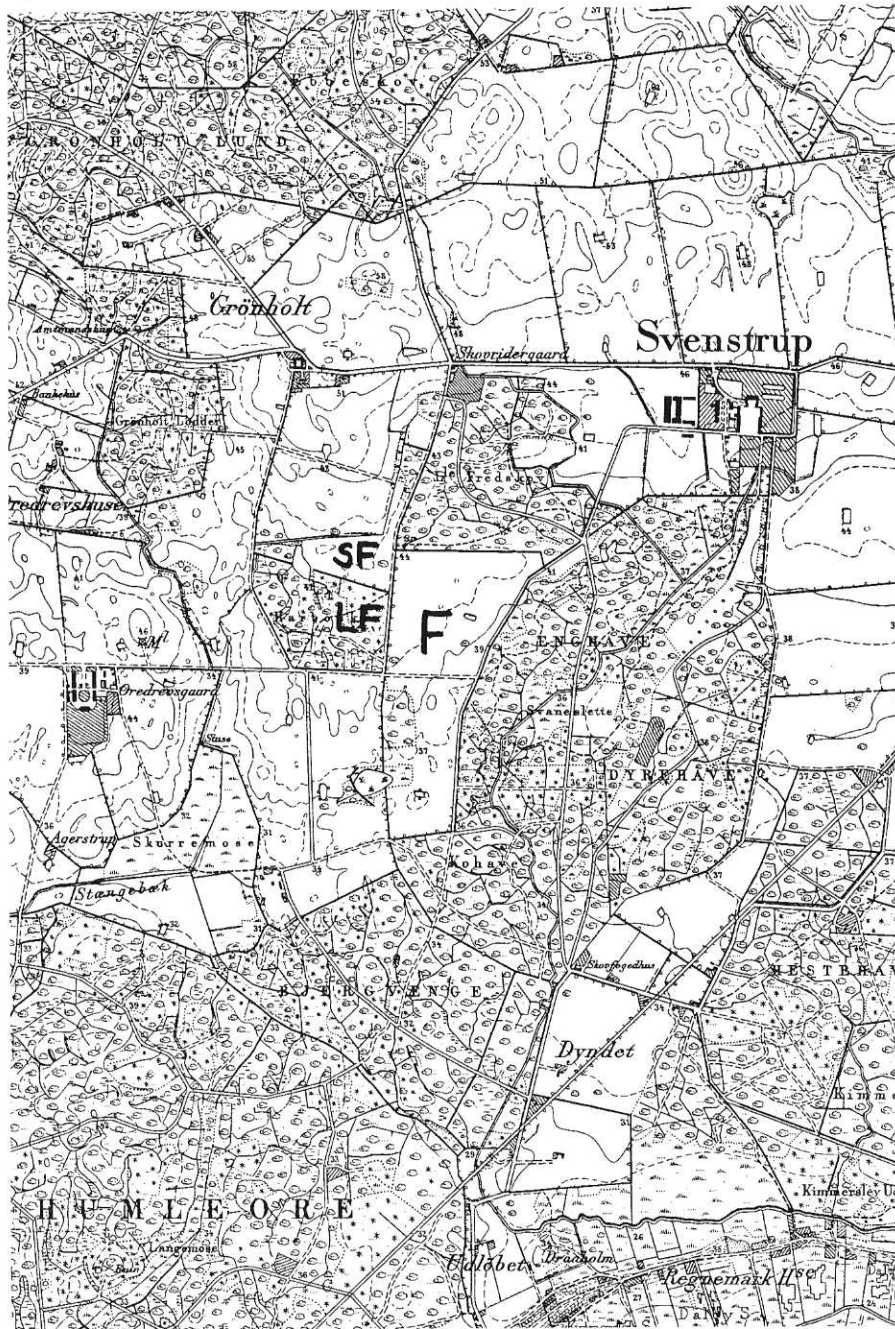

Fig. 3. Den forsvundne bebyggelse Fælle har ligget i området sydvest for Svenstrup hovedgård. Herom vidner navnene Lille Fælde (LF), Store Fælde (SF) og Fæledmarken (F). Kort 1:20.000 1897.

byggelse skal søges. Under selve Svenstrup hgd. nævnes i markbogen 1682 »Felle Wongen, Fælde Marchen«, utvivlsomt i al fald delvis identisk med den mark, som i en indberetning til IfN 1926 kaldes »Fæledmarken« (kortets F).

Den forsvundne bebyggelses navn er identisk med subst. gl. *fælla 'rydning'.

Hovedgårds Svenstrup, Borup sogn.

Lige fra hovedgården Svenstrup og Svenstrup len nævnes første gang i 1454 har der i tilknytning til denne ligget en bebyggelse med husmænd som forrettede arbejde ved hovedgården. Deres bebyggelse, der vel er det oprindelige Svenstrup, indbefattes i 1400- og 1500-tallet under navnet Svenstrup, men i 1600-tallet særbetegnes den undertiden som Hovedgårds Svenstrup, der altså er noget andet end Svenstrup hovedgård.

Byen nedlagdes i 1665 (Gunnar Olsen 1957 p. 330), men endnu i markbogen 1682 kan dens jorder erkendes blandt Svenstrup hovedgårds, mens det ikke var landmåleren muligt at fordele disse på de fire gårde, som bebyggelsen ved sin nedlæggelse bestod af.

Skæverup, Borup sogn.

Lidt syd for Lammestrup ved vejen til Svenstrup lå enestegården Skæverup, 1454 (RJB 103) »Skæwerup«, der i slutningen af 1600-tallet henlagdes under Lammestrup. Dens navn har været husket endnu i dette århundrede, hvor en bakke og en park (= fiskedam) i indberetning til IfN 1926 omtales som »Skæves Bakke« og »Skæves Park«.

Navnets betydning er problematisk. Ved en transaktion i 1454 overgik Skæverup med mere gods i omegnen fra Antvorskov kloster til Roskildebispen. Selve mageskiftedokumentet er ikke bevaret, men godsets omfang, det såkaldte Svenstrup len, kendes dels i en samtidig refererende afskrift i Roskildebispens jordebog dels i et kortere referat fra 1607 i Antvorskov klostres samling af brevreferater. I RJB skrives navnet som ovenfor nævnt »Skæwerup« i 1607-afskriften »Scheffuerop«. Næste gang navnet nævnes er i en godsopregning fra ca. 1517 (RA. Reg. 108A) i formen »Skeffuerwp«. Disse ældste former viser, at navnet i al fald ikke har haft oprindeligt -jæ-/-je-, men at det -j(-i-) som senere forekommer, f.eks. Roskildegård lens jordebog 1556-56 »Skieffuerup«, er det sædvanlige indskud af -j- som i bl.a. Skjelskør og Skjævinge. Formen med -æ- i RJB viser tillige, at navnet ikke kan have oprindeligt langt e, for det skrives i mageskifte-referatet regelmæssigt e. Navnet må derfor have enten langt æ eller kort e, æ. Forleddet må endvidere have to stavelser, der er den normale baggrund

for udviklingen af efterleddet thorp til rup. Den ældste forms -w-(senere -ffu-) må svare til et oprindeligt f(v).

En kombination af alle disse betingelser svarer ikke til noget i gammel-dansk kendt ord eller navn, men modsvares dels af et i oldislandsk forekommende ord skefja, f. 'Handling hvorved der kommer en for nær' (Fritzner) dels af et norsk dialektord skjæva 'en dunkel stribe' (Aasen). Af disse muligheder ligger den sidste betydningsmæssigt nærmest hvad man iøvrigt finder i stednavne. Efterleddet er subst. torp 'udflytterbebyggelse'.

Farebæksholm, Ejby sogn.

De første sikre vidnesbyrd om den forsvundne hovedgård Farebæksholm i Ejby sogn stammer fra 1382, 5/3 1382 (1384) »Faræbeksholm« og 4/6 1382 »Farbeksholm«. Ridderen Conrad Evertsen Moltke har da bopæl her, og da han tillige optræder i et kort brevudtog (ÆDA III 352), som daterer sig selv til 1481, er denne dato sikkert fejl for 1381.

Hovedgården er i Trap⁵ p. 1208 omtalt som om den var forsvundet inden 1400-tallets udgang, men i virkeligheden er den identisk med den i Trap⁵ p. 1209 nævnte Holmegård, der blev centrum i et kongeligt len oprettet i 1523. Lenet nedlagdes igen i 1546, og gården kom sidenhen under Københavns Universitet. Den fortsatte sin eksistens til noget ind i 1600-tallet, hvor dens tilliggende endnu i markbogen 1682 kunne erkendes. Markbogen omtaler nemlig, at »Herfor Vden findiβ udj disβe Trende Marcher [nemlig Valores] holme gaardtz iord som for nogen tid siden er af brendt«. Selve gården omtales i 1682 under Valores Birkebjergmark som »En Ødde Pladtz udj Biugmarken som kaldes Holme Gaards Pladtz«. Beliggenheden er velkendt. Den fremgår som vist på fig. 4 af matrikelkortet fra 1797 og er desuden markeret på dette århundredes målebordsblade.

Navnet er sprogligt set uden problemer. Hovedgårdens ældste navn er sammensat med et ældre navn på den nuværende Møllebæk, Farbæk, hvis første led er subst. far 'rejse, færd', DSÅ II 75f. Ændringen til Holm(e) finder sted i anden halvdel af 1400-tallet. Den må have sin baggrund i eksistensen af navne sammensat med subst. holm, hørende til hovedgården og beliggende umiddelbart ved denne.

Vigtigt i denne sammenhæng er et tingsvidne af Ramsø herred fra 26/11 1467, hvor det bevidnes, at »Holm(m)ehoss« er et enemærke, som har ligget til »Faræbexholm« og »Holmme Mølle« ukæret i 100 år.

Af disse to navne eksisterer Holme Mølle den dag i dag. Det andet, der skrives »Holmehoss« og »Holmmehoss« forekommer kun i 1467-dokumentet. Det opfattes af Trap⁵ p. 1209 som et Holmehus og dermed som det ældste belæg på Holmegård. Da det fulde navn Farebæksholm optræ-

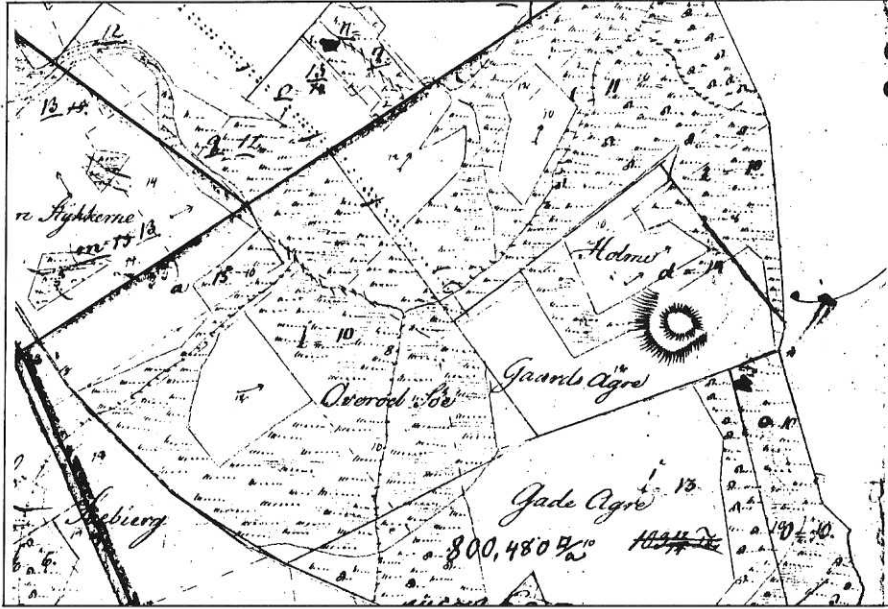

Fig. 4. Udsnit af matrikeltkort 1797 med Holme Gaards Agre og voldstedet aftegnet.

der sidste gang i 1495, er det utvivlsomt denne opfattelse af »Holm(m)ehoss«, der har ført til, at Trap⁵ opererer med to forskellige bebyggelser. »Holm(m)ehoss« kan imidlertid ikke indeholde subst. hus. Det fremgår af, at der to gange i 1467-dokumentet henvises med »han« til navnet, og det må betyde, at dets efterled er et hankønsord. Både ordet *hus* og ordet *enemærke*, som nævnes i forbindelse med »Holm(m)ehoss«, er intetkønsord og ville efter datidens sprog kræve henvisning med ordet *det*.

Henvisningen med *han* vil derimod svare til subst. ås, der er hankøn i gammeldansk, og som er det ord, man i 1600-tallet en række gange finder i det pågældende navn (Holme Aas, Holmeas m.v.). At der er tale om samme lokalitet fremgår af, at Holmeås i markbogen 1682 betegnes som en forlodsjord (dvs. et enemærke) til Holmegård. Formen »-hoss« i 1467-dokumentet må da indeholde et falsk h- jfr. Brøndum-Nielsen 1957 p. 282, ligesom det dobbelte *s* må være udtryk for at det foranstående *o* er kort. Det må være en sådan form, der er baggrund for, at navnet, da det kort blev refereret i et brevudtog i 1551 (ÆDA IV 44) blev skrevet »Holmis mosze«.

Torp, Højelse sogn.

Sydvest for Ølby mellem de nuværende Hegnsgård og Borgegård findes i markbogen 1682 to nabojerder med navnene »Tvetorp« og »Langetorp«. De genfindes på matrikelkortet 1785 som »Tvetorp«, »Tvetorp stumper« og »Lange« [!] Den bevarede form '-torp' tyder på, at der er tale om en forsvundet bebyggelse, der kan have båret selve ordet torp 'udflytterbebyggelse' som navn.

Der er ikke i kilderne antydning af en sådan bebyggelse, men geografisk er det ikke usandsynligt, at området, der adskilles fra Ølby ved de lave vådområder omkring Asemose og Ellebæk, har båret en selvstændig bebyggelsesenhed, der senere kan være indflyttet til Ølby.

V. Bjæverskov herred

Ved kommunalreformen i 1970 ændredes amtsgrænserne således, at Bjæverskov herred fra Præstø amt lagdes til Roskilde amt.

Bebyggelsesnavne, herunder også navne på forsvundne bebyggelser, er behandlet af Lis Weise i bind 16 af Danmarks Stednavne, Stednavne i Præstø amt, Kbh. 1975.

Til den dér givne fremstilling skal alene gøres den bemærkning, at Gederup, der anføres som forsvunden bebyggelse i Bjæverskov sogn, rimeligvis hører hjemme i Vor Frue sogn, Sømme h. Den er behandlet under Sømme h. i forrige årgang af Historisk årbog fra Roskilde amt.

Den hermed afsluttede behandling har afsløret et stort antal forsvundne bebyggelser. Ingen af dem vel af nogen særlig betydningsfuld karakter, men alle ved deres tidligere eksistens medvirkende til at nuancere billedet af et mere spredt bebyggelsesmønster.

Først og fremmest understreger billedet en mere enkeltgårdspræget situation end man sædvanligvis forbinder Sjælland med. Et billede, der yderligere understreges ved, at en række nutidige enkeltgårde med gamle egne navne ikke, som antaget af Trap Danmark 5. udg. er reducerede landsbyer, men så vidt kilderne rækker aldrig har været mere omfattende.

Karakteristisk er det endvidere, at nedlæggelserne er koncentreret omkring de store bebyggelsescentre, købstaden Roskilde og hovedgårde som Skullerup og Svenstrup. Derimod kan købstaden Køge ikke dokumenteres at have grebet ind i den omliggende bebyggelses struktur.

Noter:

- 1) Slårup i Tørring s., Vrads h. i Midtjylland forklares i Danmarks Stednavne bd. 12. p. 171 som sammensat med subst. slå, glða. slā, eventuelt anvendt som tilnavn. Tilnavnet synes belagt en enkelt gang i middelalderen 27/3 1391 (1414) »Gunne Sloo«, en bonde i Ars herred på Vestsjælland (DgP II 1012, der fejlagtigt henfører bonden til Års herred). Stednavnet Slårup er overleveret i en enkelt form fra 2/3 1471 (18. årh.) »Slorop«, hvorefter der er et hul i overleveringen frem til 1819 »Over Slorup, Øster Slaarup«. Det er muligt, at der i det middelalderlige tilnavn og i den middelalderlige stednavneform foreligget tilfældige skrivemåder med o af subst. slå, men den gennemførte brug af o i de gamle former af nærværende Slorup kan ikke afspejle dette substantiv.
- 2) Det altdominerende vangesystem i Volborg herred er trevangsbruget, se kortbilag til K.-E. Frandsen 1983. Der er ingen grund til at formode, at Lindholm, som ikke er nogen gammel hovedgård, skulle adskille sig fra dette mønster.
- 3) Bjerrum 1960 p. 194f. redegør udførligt for skrivemåder af det gammeldanske k og gh i Valdemars jordebog. Han anfører, at den skriver, som har skrevet købstadslisten, synes at bruge *gh* for *k* i Høgekøbing og paralleliserer med, at den samme skriver normalt har *g* i personnavnet Nigles (Niels) mod et par gange Nicles, Nicgles. Købstadslistens skriver har kun afskrevet en mindre del af Valdemars jordebog, men i de øvrige dele, som stammer fra hans hånd, er der ikke påviselig sammenblanding af *gh* og *k* i dansk navnestof, selv om han har haft mange muligheder. Der er ingen grund til at lade en særlig skrivemåde i et indlånt kristent navn som Niels (Nicolaus) influere på bedømmelsen af skrivemåden i et med sikkerhed hjemligt stednavneled. Når Bjerrum med synlig ulyst skriver, at i VJB »synes gh at stå for k i Høghakiøping« er begrundelsen da også alene hensynet til harmonisering med Lejrekrønikens (Rydårbogens) Høkækøping. Men som det nærmere udredes i teksten her er det Lejrekrønikens form som må betragtes med skepsis og som snarest må vige.

Litteraturhenvisninger og forkortelser:

- Arhning 1965 = Roskilde kapitels jordebog 1568, udg. af J.O. Arhning. Kbh. 1965.
 Thomas B. Bang 1917 = Thomas B. Bang, Fra Roskildegaaards Len for 300 Aar siden, i: Aarbog udgivet af Historisk Samfund for Københavns Amt p. 5-19. Roskilde 1917.
 Birkebæk 1979 = Frank Birkebæk, Det ældste Roskilde, i: 13 bidrag til Roskilde by og egn's historie, p. 79-92. Roskilde 1979.
 Bjerrum 1960 = Anders Bjerrum, Johannes Jutæ og Valdemars Jordebog, i: Ti Afhandlinger p. 163-214. Kbh. 1960.
 Brøndum-Nielsen 1957 = Johs. Brøndum-Nielsen, Gammeldansk Grammatik i sproghistorisk Fremstilling II. Kbh. 1957.
 DD = DiplDan.
 DgP = Danmarks gamle Personnavne I-II, udg. af Gunnar Knudsen, Marius Kristensen og Rikard Hornby. Kbh. 1936-64.
 DiplDan = Diplomatarium Danicum, udg. af Franz Blatt m. fl. Kbh. 1938ff.
 Diplomatarium Danicum = DiplDan.
 DmR = Danmarks middelalderlige Regnskaber. 3 rk I = Roskildekirkens Jordebøger og Regnskaber, udg. af C. A. Christensen. Kbh. 1956.
 DS = Danmarks Stednavne I ff., udg. af Stednavneudvalget/Institut for navneforskning. Kbh. 1922 ff.
 DSÅ = John Kousgård Sørensen, Danske sø- og ånavne I ff. Kbh. 1968ff.
 Nils Engberg 1981 = Nils Engberg, Roskilde som tidlig kongesæde, by og handelsplads, i: Historisk årbog fra Roskilde amt 1981 p. 3-46. Roskilde 1981.
 K.-E. Frandsen 1983 = Karl-Erik Frandsen, Vang og tægt. Esbjerg 1983.
 IfN = Institut for Navneforskning, Københavns Universitet.
 Jørgensen 1977 = Bent Jørgensen, Reciprokering. Studier i indbyrdes afhængighed mellem ældre danske bebyggelsesnavne. Kbh. 1977.
 Jørgensen 1979 = Bent Jørgensen, Stednavne og samfærdselshistorie. Kbh. 1979.
 Jørgensen 1981 = Bent Jørgensen, Dansk Stednavneleksikon. Øerne øst for Storebælt. Kbh. 1981.
 Jørgensen 1985 = Bent Jørgensen, Forsvundne stednavne i Roskilde amt, i: Historisk årbog fra Roskilde amt 1984-85. Roskilde 1985.
 KancBr = Kancelliets Brevbøger 1551ff., udg. af C.F. Bricka m. fl. Kbh. 1885ff.
 KancReg = Danske Kancelliregistranter 1535-50, udg. af Kr. Erslev og W. Møllerup. Kbh. 1881-82.
 Kirkehist. Saml. = Kirkehistoriske Samlinger 1 rk. ff. Kbh. 1849ff.
 KronSk = Kronens Skøder I ff, udg. af L. Laursen m. fl. Kbh. 1892ff.
 Matr. = matrikel.

- Gunnar Olsen 1957 = Gunnar Olsen, Hovedgård og bondegård. Kbh. 1957.
Pamp 1983 = Bengt Pamp, Ortnamn i Skåne. Stockholm 1983.
RA = Rigsarkivet. Kbh.
RjB = Danmarks middelalderlige Regnskaber 3 rk I, se DmR.
Rtk. = Rentekammeret. Arkivfond i RA.
Scr.min. = Scriptorum minores historiae Danicæ medii ævi I-II, udg. af M.Cl. Gertz. Kbh. 1917-22.
Kousgård Sørensen 1958 = John Kousgård Sørensen, Danske bebyggelsesnavne på -sted. Kbh. 1958.
Kousgård Sørensen 1973 = DSÅ II.
Kousgård Sørensen 1981 = DSÅ IV.
Tobiassen 1978 = Chr. Tobiassen, Gjevningebogen 2. Gjevninge 1978.
Trap⁵ = J.P. Trap, Danmark, 5. udgave, Københavns amt bd. II, 3. Kbh. 1960.
Ulsig 1968 = Erik Ulsig, Danske adelsgodser i middelalderen. Kbh. 1968.
VjB = Kong Valdemars Jordebog, udg. af Svend Aakjær. Kbh. 1926-45.
Lis Weise = Danmarks Stednavne, bd. XVI. Stednavne i Præstø amt. Kbh. 1975.
Wittendorff 1973 = Alex Wittendorff, Alvej og kongevej. Kbh. 1973.
ÆDA = De ældste danske Archivregistraturer I-V, udg. af T.A. Becker m. fl. Kbh. 1854-1910.
Aakjær 1926-45, se VjB.
Aasen = Ivar Aasen, Ordbog over det norske Folkesprog. Christiania 1850.